

K NĚKTERÝM OTÁZKÁM RODINY Z PRÁVNÍHO HLEDISKA*(stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska)*

Certain questions concerning the family in terms legislation

(conditions in Czech countries at the end of the existence of Austro-Hungary)

12: 159–169, 2010

ISSN 1212-4117

Karel Attl

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta

Summary

The target of the work is to provide basic characteristics of legal arrangements of traditional families, establishing of marriage, possible divorce and principal relationships between parents and children in Czech countries at the end of the existence of Austro-Hungary.

Considerations are recently being ever more frequently encountered not only in expert publications, indicating that the traditional family faces a big crisis. This is usually documented by different statistical data about high rates of divorces, low numbers of marriages, i.e. not establishing marriage of young persons or older partners, particularly over the last 15 years, replacement of the marriage by partnerships and in general arguing that the basic task of the family, particularly reproduction and upbringing of children can be provided in other or better way within these forms compared to improperly functioning family.

The serious consideration of the development over recent years and expression of opinions about the magnitude of its importance for the future is impossible without a retrospective look; the family actually passed through a long process of development, which was affected in the territory of the currently existing Czech Republic (and of course also in the other areas) by economic, political, social, religious and further relationships in different time periods.

The view into the past is also possible in a rather non-traditional manner and without excess quoting of historical events, where the law should be particularly helpful, if we consider the fact that the law comprises opinions of the majority in the society concerning given problems or is at least respected by an important majority of the society.

The drawback of the method chosen is certainly a fact that in the first consideration of the legal problems of the family, these were laws established by a monarch, whereas further considerations concern laws adopted by parliaments of either democratic or totalitarian states. Given the assumption that texts of legal rules are prepared by experts in an objective manner or within the framework of a given intention of the law, the author is convinced that the above mentioned drawback of the method chosen steps aside.

Key words: family – law – living together without marriage – marriage

Souhrn

Cílem článku je podat základní charakteristiku právní úpravy tradiční rodiny, uzavírání manželství, jeho možného rozvodu a základních vztahů mezi rodiči a dětmi v českých zemích na konci Rakouska-Uherska.

V současné době se stále častěji objevují nejen v odborných publikacích pojednání či úvahy o tom, že tradiční rodina prochází velkou krizí. Bývají dokládány různými statistickými údaji o vysoké rozvodovosti manželství, o nízké sňatečnosti, tedy neuzavírání manželství mezi mladými osobami vůbec či v mnohem vyšším věku snoubenců, zejména v posledních 15 letech, nahrazování manželství tzv. nesezdaným soužitím a vůbec argumentací, že základní účel rodiny, zejména plození a výchovu dětí, lze zajistit jinak či lépe v těchto jiných formách než ve špatně fungující rodině.

K serióznímu posouzení vývoje posledních let a vyjádření názoru o míře jeho významu pro budoucnost nelze dospět bez pohledu do minulosti; rodina skutečně prošla dlouhým vývojem, který byl ovlivňován na území dnešní České republiky (a samozřejmě i jinde) hospodářskými, politickými, sociálními, náboženskými a dalšími poměry v různých časových obdobích.

Pohled do minulosti lze učinit i poněkud netradičním způsobem a bez přemíry citování historických událostí, k čemuž by mělo zvláště právo posloužit, pokud budeme vycházet ze skutečnosti, že právo obsahuje většinový názor společnosti na danou problematiku či je alespoň touto významnou většinou společnosti respektováno.

Nesporným nedostatkem zvolené metody je jistě skutečnost, že v prvním pojednání o právní problematice rodiny půjde o právo stanovené korunovanou hlavou monarchie, zatímco v pojednáních případně dalších pak o právo přijaté parlamentem, ať již demokratického či totalitního státu. Za předpokladu, že texty právních předpisů připravují odborníci, opět buď nestranní více či méně v rámci zadaného záměru zákona, výše zmíněný nedostatek zvolené metody přece jen dle přesvědčení autora ustoupí do pozadí.

Klíčová slova: rodina – právo – nesezdané soužití – manželství

ÚVOD

Ač se o tom prakticky mlčí, všechna pojednání o rodině jsou z právního hlediska vedena v České republice v prostředí, v němž definice **pojmu rodina** zcela chybí. Český právní řád je na jedné straně doslova „prošpikován“ různými definicemi pojmů, přičemž stále častěji (a jistě správně) nově přijímané zákony České republiky hned v úvodních ustanoveních obsahují definice většiny pojmů v nich obsažených. Na druhé straně definice pojmu rodiny chybí a je různým způsobem dovozována pro účely aplikace právních předpisů z různých právních odvětví. Při vědomí nejednoduchosti vytvořit definici pojmu rodiny by si však dle mého názoru rodina (a to nejenom s ohledem na její tisíciletou existenci, závažnost významu a zejména pak množství osob, jichž se to týká) zasloužila alespoň pokus o větší konkretizaci tohoto pojmu, než je tomu doposud. V daných souvislostech nepomohou ani mezinárodněprávní dokumenty, které prostě používají pojmu rodina bez jakékoliv bližší specifikace. Těm to však vytýkat nelze, neboť jsou aplikovány v různých společenských poměrech a tuto skutečnost zcela správně respektují.

Pojem rodiny byl na území České republiky naposledy definován v obecném zákoníku občanském z roku 1811, který platil v tomto zeměpisném prostoru s různými novelizacemi až do roku 1950 (k pojmu rodiny v něm obsaženém níže). Od roku 1951 dochází v legislativním procesu tehdejšího Československa k řadě osudných omylů, z nichž mnohé nás provázejí do současné doby, aniž by to u zákonodárných orgánů vyvolávalo adekvátní reakce.

Je v daném kontextu lhostejné, zda šlo o tzv. sovětzaci práva či o inspiraci sovětským modelem; katastrofální skutečností (a to i pro oblast rodinného práva) bylo to, že občanský zákoník jako základní kodex soukromého práva přestal v této podobě existovat. Zrušená „buržoazní“ úprava obecného občanského zákoníku byla nahrazena právní úpravou občanského zákoníku č. 141/1950 Sb., tedy úpravou tzv. lidovědemokratického státu, v němž vše neodmyslitelně určovala státní moc s vedoucí úlohou jedné strany, nejprve fakticky a od roku 1960 také v ústavně zakotvené podobě. Veřejné právo získalo nebyvale dominantní postavení, neboť regulovalo pravidla cesty ke všeobecnému blahu, které mělo zajistit především centrálně řízené hospodářství; právo soukromé bylo mnohdy chápáno jako brzda na této cestě. Právní úprava rodinného práva byla oproti tradici civilizované Evropy vytržena z občanského zákoníku a vtělena do tzv. zákona o rodině (nejprve zák. č. 265/1949 Sb., o právu rodinném). Pod č. 94/1963 Sb. byl posléze přijat další zákon o rodině, jehož základ po odstranění ideologických nánosů a největších deformací novelizacemi, provedenými po roce 1989, platí dodnes. Přežil tak hektický legislativní proces po roce 1989 a přežil i několikaletý proces implementace komunitárního práva do právního řádu České republiky.

Snad se blíží, i když jen pomalu, konec těchto časů. Po dlouhých peripetiích snad již bude přistoupeno k projednávání návrhu nového občanského zákoníku, zpracovaného kolektivem odborníků pod vedením profesora Karla

Eliáše, do něhož je právní úprava rodiny opětovně zahrnuta; i nadále však zůstává velkou otázkou, jaké definitivní podoby v něm rodinné právo nabude.

1. PRÁVNÍ ÚPRAVA RODINY V OBECNÉM ZÁKONÍKU OBČANSKÉM

Není cílem tohoto pojednání analyzovat právní úpravu rodinného práva v průběhu dlouhých let, kdy na území dnešní České republiky platil Obecný zákoník občanský (dále jen OZO), vyhlášený Císařským patentem ze dne 1. června 1811 pro země, které v tomto roce tvořily Rakouské císařství, mimo Uhry a jejich vedlejší země. Neplatil tedy na území dnešní Slovenské republiky, která prošla v tomto období odlišným vývojem.

Při vši účtě k dodnes uznávaným legislativním kvalitám OZO nutno poznamenat, že byl a musel být poplatný společenským poměrům rakousko-uherské monarchie jako feudálního státu s římskokatolickým náboženstvím jako náboženstvím státním. V mezinárodním kontextu pak OZO vznikl v procesu intenzivních legislativních prací v Evropě, zahájených po společenských změnách, spuštěných Velkou buržoazní revolucí ve Francii. Ještě před přijetím OZO tak vznikl ve Francii občanský zákoník Code civile a snad jen na okraj lze přičinit poznámku, že osobní podpora těchto legislativních procesů ve Francii patřila k jednomu z mála světlých stránek působení Napoleona Bonaparta. Občanský zákoník obdobného typu byl přijat v roce 1805 také na území dnešní Spolkové republiky Německo.

Stojí za to uvést dvě poznámky: první spočívá v tom, že právní úprava rodiny a manželství se poprvé stává součástí „světského práva“ a nikoliv jen práva kanonického, druhá pak spočívá v tom, že jak ve francouzském, tak i německém občanském zákoníku byla stanovena civilní forma sňatku jako obligatorní. Civilní forma sňatku platila i v Uhrách a tedy i na Slovensku jako jejich tehdejší součásti (viz na předchozí straně uvedenou zmínku o vyhlášovacím Císařském patentu). V podunajské monarchii existoval právní dualismus, a tak v jejím Předlitavsku, zahrnujícím území Čech a Moravy, zůstala církevní forma sňatku obligatorní a jediná možná až do jejího zániku, resp. přijetí tzv. rozlukového zákona československým parlamentem v roce 1919, abstrahujeme-li od skutečnosti, že

od roku 1868 byla dovolena občanská forma sňatku těm katolíkům (ale pouze těm), kterým příslušný farář z důvodů ležících v kanonickém právu musel oddání odmítnout.

V pojednání je používána původní terminologie zákoníku, a proto tam, kde z jazykových důvodů nemusel být správně pochopen smysl jednotlivých slovních obrátů, je podáván v nezbytně nutném rozsahu jejich výklad.

1.1 Definice pojmu rodiny v OZO

OZO pojem rodiny neobsahuje v druhé hlavě, pojednávající o právu manželském, jak by bylo možno očekávat, nýbrž již v hlavě první, pojednávající o právech týkajících se osobních vlastností a poměrů. Podle § 40 se **rodinou rozumějí prarodiče se všemi svými potomky. Poměr mezi těmito osobami se nazývá příbuzenství; naproti tomu poměr, který vznikne mezi jedním manželem a příbuznými druhého manžela, se nazývá švagrovství.**

Stupeň příbuzenství mezi dvěma osobami se určoval podle počtu zplození, jimiž v řadě přímé jedna osoba pochází od druhé a v řadě nepřímé pak obě od svého nejbližšího společného kmene. Názvem rodiče se zpravidla rozuměli bez rozdílu stupně (rozuměj příbuzenství) všichni příbuzní v řadě vzestupné (k tomu viz např. pojem „staří rodiče“ v právu dědickém či smlouvách svatebních), zatímco dětmi pak všichni příbuzní v řadě sestupné. Rodina tak byla tehdy chápána jako mnohem větší či početnější organismus, než je tomu v současné době.

1.2 Uzavření manželství

OZO v Dílu prvním, hlavě druhé, nazvané „O právu manželském“ stanovil, že rodinné poměry se zakládají **smlouvou manželskou**. Manželství tak bylo definováno jako projev vůle dvou osob různého pohlaví žít v nerozlučném společenství, plodit děti, vychovávat je a poskytovat si vzájemnou pomoc. Vliv římskokatolického náboženství je již z tohoto úvodního ustanovení § 44 OZO zcela zjevný, avšak z dalšího textu je rovněž zřejmé, kolik jeho původních institutů zůstalo v povědomí či bylo dokonce bez právního podkladu užíváno i po jeho zrušení, leckdy až do současnosti. Potlačování skutečnosti, že manželství má všechny znaky typické pro smlouvu, je zřetelně cítit v socialistickém zákonodárství, a to zcela logicky v souladu s jeho ideologií.

Autor na tomto místě ve vztahu k dále uvedenému textu poznamenává, že nemá k dispozici původní text OZO z doby Rakouska-Uherska. Jeho oficiální text v českém jazyce v té době ani neexistoval a teprve po roce 1918 provedlo tehdejší Ministerstvo spravedlnosti jeho překlad. Dostupné texty či komentáře k OZO, s nimiž lze pracovat, pocházejí z období tzv. 1. republiky a jsou komentovány vynikajícími civilisty Roučkem a Sedláčkem. Jsou v nich však zahrnuty i legislativní úpravy z tohoto období. V období první republiky se současně pracovalo na novém občanském zákoníku, který byl v roce 1937 v zásadě hotov, nikdy však nebyl projednán v důsledku událostí, k nimž v Československu došlo brzy po dokončení prací. Z praktických důvodů tak používal pro svou práci text OZO a souvisejících právních předpisů, vydaný dle stavu k 1. lednu 1948 Právníkům knihkupectvím a nakladatelstvím V. Linharta v Praze, neboť ten se drží důsledně platné právní úpravy k tomuto datu.

Právě odkazovaný tisk samozřejmě obsahuje legislativní úpravy, provedené po roce 1918 Československou republikou, a k původnímu textu z doby Rakouska-Uherska se tak zpracovatel dostává vyloučením těchto úprav, z nichž nejzásadnější byla provedena tzv. manželskou novelou, přijatou zákonem č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství (novela je někdy též označována jako rozlukový zákon). Předeseílá se, že tímto právním předpisem byla zejména uzákoněna civilní alternativa pro řadu úkonů, činěných v souvislosti s uzavřením manželství a vyhrazených do té doby výlučně církvím, zejména do té doby dominantní církvi římskokatolické, s výjimkami, stanovenými pro „židovstvo“, jak plyne z textu OZO. Manželská novela tak přinesla nejen občanskou formu sňatku jako rovnoprávnou formu sňatku církevnímu, zrovnoprávnění dalších církví s církví římskokatolickou, jakož i v manželstvích katolíků a manželstvích smíšených, do té doby regulovaných nejen OZO, ale také normami práva kano-nického.

Zákoník předpokládal, že uzavření smlouvy manželské předcházelo zasnoubení, právně považované za prozatímní slib uzavření manželství. Od slibu sice bylo možno odstoupit, avšak s rizikem povinnosti nahradit škodu druhému

snoubenci, který od zasnoubení neodstoupil, pokud by mu vznikla.

Poměrně obsáhle byla upravena procedura tzv. **podstatných obřadností**, míněno zejména ohlášek, jejichž základním smyslem bylo vyhlásit budoucí sňatek a umožnit tak komukoliv oznámit jemu známou překážku, která by stála v cestě zamýšlenému uzavření manželství. Ohlášky musely být vykonány příslušným duchovním o třech nedělích nebo svátcích při obvyklém církevním shromáždění farnosti, míněno samozřejmě v kostele, případně obou farností dle příslušnosti snoubenců. Manželská novela zavedla možnost zkrácení lhůt k této podstatné obřadnosti ohlášek, označovaných v civilní oblasti jako vyhlášky, jimiž se oznamovalo budoucí uzavření manželství, a stanovila, že k platnosti manželství je třeba alespoň jedné vyhlášky. Posléze tento způsob jedné ohlášky, označovaný v dobové hovorové řeči obratem „spadli z kazatelny jednou za třikrát“, užívala i církev.

Fary vedly od 16. století matriky a faráři vykonávali v období Rakouska-Uherska veškeré úkony s uzavřením manželství spojené či jeho uzavření předcházející. Z té doby nepochybně pochází dodnes v přeneseném slova smyslu užívaný termín, že je někdo někam „přifařen“, neboť příslušnost fary k vedení předepsané evidence o fyzické osobě byla dána bydlištěm snoubence. Obdobně vykonávali ohlášky u snoubenců vyznávajících židovské náboženství rabíni nebo učitel náboženství, zvaný mudréc, a to v synagoze či modlitebně.

Zákonem stanovenou povinností duchovního bylo po provedení církevního obřadu manželského, z něhož bylo nejpodstatnější **slavnostní prohlášení svolení snoubenců**, zapsat vlastní rukou do knihy sňatků trvalý důkaz o tom, že manželská smlouva byla mezi snoubenci uzavřena. Stojí za to nahlédnout do některé této knihy a učinit si vlastní názor o úrovni plnění této povinnosti; zatímco jeden farář vedl zápisy krasopisně až s úzkostlivou přesností, jiný prováděl zápisy ledabyle a mnohdy těžko čitelným způsobem. V knihách lze shledat zápisy jak v českém, tak německém jazyce, přičemž potíže některých duchovních pastýřů v Čechách s českým jazykem jsou zcela zřetelné.

1.3 Překážky manželství

Manželství mohl uzavřít každý, komu v tom

nebránila zákonná překážka. Překážky se dělily následovně:

1.3.1 Nedostatek svolení

Pod tímto pojmem je třeba rozumět nezpůsobilost k projevu vůle a učinění právního úkonu uzavření smlouvy manželské, spočívající buď v nedostatku věku (24 let, od roku 1919 21 let, přičemž výjimky byly možné a netřeba se jimi blíže zabývat), a dále nedostatek svolení osoby sice zletilé, ale trpící duševní poruchou (dnes zbavené rozhodnutím soudu způsobilosti k právním úkonům). Tyto nezpůsobilé osoby OZO definoval na dnešní poměry poněkud „drsněji“ v ustanovení § 48 tak, že „zuřiví, šílení, blbí a nedospělci nejsou s to zříditi platnou smlouvu manželskou“.

Nezletilí nebo zletilí snoubenci, mající některou z výše uvedených překážek pro uzavření manželské smlouvy, potřebovali přivolení (souhlas) svého **manželského** otce; nežil-li či sám měl na své straně nějakou překážku, pak přivolení uděloval řádný zástupce a soudní úřad. Nezletilým **nemanželského** původu souhlas uděloval poručník a soudní úřad. Bylo-li přivolení v obou práve uvedených případech odepřeno, měli na svých právech zkrácení snoubenci právo dovolat se pomoci řádného soudce.

Překážkou v uzavření manželství byl také nedostatek příjmů, prokázané nebo obecně známé špatné mravy, nakažlivé nemoci a vady.

Nepochybně diskriminační úprava ze současného úhlu pohledu platila pro vojáky, kteří potřebovali k uzavření manželství souhlas svých nadřízených dle úpravy, obsažené ve vojenských zákonech. Tato úprava kupodivu zůstala zachována i v období 1. republiky (viz § 36 branného zákona č. 193/1920 Sb., dle něhož osoby, které nesplnily odvodní povinnost, se mohly oženit jen výjimečně z důvodů zvláštního zřetele hodných a se svolením politického úřadu druhé stolice, odvedení, osoby ve vojenské prezenční službě a dokonce i vojáci z povolání pak jen se souhlasem vojenského úřadu).

Uznával se princip presumpce platnosti smlouvy manželské; její platnosti nebránily různé omyly manželů o svých vlastnostech a jejich zklamání očekávání, s výjimkou omylu o osobě budoucího manžela a případu, kdy bylo po sňatku shledáno těhotenství manželky s jiným; jen v takových případech bylo možno žalovat na neplatnost smlouvy manželské (kromě výslovně

níže uvedených případů, kdy došlo k uzavření manželství přes existenci zákonné překážky).

1.3.2 Nedostatek tělesné mohoucnosti k účelu

Účelem manželství bylo žít v nerozlučném společenství, plodit děti, vychovávat je a poskytovat si vzájemnou pomoc.

Nedostatek tělesné mohoucnosti spočíval v trvalé neschopnosti konat manželskou povinnost, avšak jen tehdy, šlo-li o neschopnost existující již při uzavření manželské smlouvy. Shodná neschopnost, kterou některý z manželů získal teprve za trvání manželství nebo nebyla trvalého charakteru, neměla na platnost manželské smlouvy vliv.

Důkaz trvalé neschopnosti konat manželskou povinnost se prováděl znalci, za něž zákoník považoval zkušené lékaře a ranhojiče a podle okolností případu těž porodní báby.

Pokud zůstaly pochybnosti o tom, zda neschopnost je trvalého rázu, či nikoliv, byli manželé povinni ještě jeden rok společně bydlet; pokud nemohoucnost trvala po celou tuto dobu, prohlásilo se manželství rozhodnutím soudu za neplatné.

1.3.3 Nedostatek mohoucnosti pro příbuzenství

Příbuzenství jako překážka manželství bylo koncipováno oproti současnosti přísněji. Nebyly dovoleny sňatky nejenom mezi příbuznými v řadě sestupné a vzestupné a mezi plnorodými či polorodými sourozenci, ale také mezi bratrancem a sestřenicí, mezi synovcem a tetou či neteří a strýcem, a to jak z otcovy, tak i matčiny strany, lhostejno pak, zda šlo o příbuzenství pocházející z manželského či nemanželského zrození. Překážka, spočívající ve švagrovství (viz pojem švagření v kap. 1.1), byla zrušena manželskou novelou z roku 1919.

1.3.4 Nedostatek mohoucnosti mravní

Platné manželství nemohla uzavřít ani osoba, odsouzená k trestu těžkého či nejtěžšího žaláře, označovaná zákonem za „zločince“, a to od doby vyhlášení odsuzujícího rozsudku do doby, dokud trest trvá. K obecně špatným mravům viz též kap. 1.3.1.

1.3.5 Ostatní překážky

Souhrnně zde uvádím, že šlo o ustanovení bránící bigamií, s poznámkou, že kdo již byl jednou oddán a hodlal uzavřít novou smlouvu manželskou, musel prokázat, že došlo k trvalé **rozluce**

manželství (nestačil rozvod od stolu a lože, k tomu viz níže). Doživotní překážka zvaná „pro zavraždění manžela“ znemožňovala platné uzavření smlouvy manželské mezi dvěma konkrétními osobami, z nichž jedna v zájmu jejího uzavření usilovala o život svému stávajícímu manželovi, a to bez ohledu na to, zda vražda byla vykonána, či nikoliv.

Překážky pro různost náboženství, pro švagrovství nebo cizoložství nejsou již pro jejich odtažitost od současného života pouze konstatavány. Překážka nedostatku podstatných obřadností vyplývá z výkladu jejich pojmu v kap. 1.2 o uzavírání manželství.

2. PRÁVA A POVINNOSTI MANŽELŮ

2.1 Úvod

Patriarchální myšlení je v úpravě práv a povinností manželů dosti zřetelné; jeho absolutní a bezmyšlenkovitý odsudek s odkazem na porušování základních lidských práv však také není na místě, pokud se hlouběji zamyslíme nad dobou, v níž platila.

Práva a povinnosti manželů vznikaly z deklarovaného účelu jejich manželského spojení; tedy z projevu jejich vůle žít v nerozlučném společenství, plodit děti a tyto vychovávat a poskytovat si navzájem pomoc. Z toho pak plynuly závazky konat manželskou povinnost, zachovávat si věrnost a slušně se k sobě chovat, což nebylo na svou dobu zase tak málo; zákonný požadavek navzájem se k sobě slušně chovat nepozbyl na svém významu ani v dnešní době, ale např. v platném znění zákona o rodině chybí (k tomu později).

OZO výslovně v pasáži O právu rodinném upravoval dnešní terminologií jen osobní práva manželů a výslovně předpokládal, že další práva a povinnosti byly upraveny též v Dílu druhém, pojednávajícím O právech věcných. Nejde o nic neobvyklého a toto oddělení osobních práv od práv majetkových zůstalo zachováno do současné doby. Tehdy šlo především o **smlouvu svatební, kterou nutno nezaměňovat s výše vícekrát zmíněnou smlouvou manželskou.**

Předmět smlouvy smluv dle ustanovení § 1217 a následujících OZO tak byla ujednání o jmění se zřetelem k uzavření manželského svazku, o nichž učiňme jen krátkou zmínku pro

pochopení následujícího článku o vztazích muže a ženy (jinak jde o materii odlišnou od tématu). Ve smlouvách svatebních (na rozdíl od smluv manželských) se např. sjednávala výše věna, kterým se rozumělo jmění manželky, dávané darem manželovi k ulehčení nákladů na manželské společenství, tedy vedení domácnosti. Obvěněním se naopak rozuměl dar ženicha nevěstě k rozmnožení jejího věna, dar jitrní byl darem slíbeným mužem ženě k darování prvního jitra manželství a zejména svatební smlouvy obsahovaly ujednání o tzv. společenství statků. Manželský svazek sám o sobě totiž nezakládal společenství statků (rozuměj majetku či jmění) mezi manžely a institut odpovídající současnému společnému jmění manželů nebyl znám. Společenství statků se tak sjednávalo zejména pro případ smrti (v současně platném občanském zákoníku by šlo o výhradu vzniku společného jmění manželů ke dni jeho zániku, nikoliv však obecně, ale jen pro případ smrti jednoho z nich), přičemž majetkové vztahy manželů dle OZO by vyžadovaly k jejich objasnění zevrubnější rozbor, vymykající se však tématu práce.

2.2 Role muže a ženy v tehdejší rodině

Muž byl zákonem označován za hlavu rodiny a z této definice plynulo dobové rčení, že žena bývá tím „krkem, který s hlavou otáčí“. Hlava rodiny tak na jedné straně byla oprávněna vést domácnost, na druhé straně měla povinnost poskytovat manželce slušnou obživu a zastupovat ji ve všem všudy. Vedením domácnosti se rozumělo především její řádné hospodářské zabezpečení a správa rodinného majetku. Manželka obdržela mužovo jméno (rozuměj příjmení) a její povinností bylo vypomáhat v domácnosti a výdělků v rámci jejích schopností. Povinnost následovat manžela do jeho bydliště byla dle názoru autora nepochybně uzákoněna z důvodů specifík tehdejšího služebního (dnes pracovního i služebního) poměru, kdy řada mužů, zejména ve státních službách a obdobných zaměstnáních, byla běžně bez svého souhlasu vícekrát za život překládána k výkonu práce do jiných míst.

Manželům nebylo dovoleno o své újmě zrušit manželský svazek, ať již by tvrdili neplatnost manželství (např. z důvodu některé z níže uvedených překážek jeho uzavření), nebo by chtěli provést rozlukou manželství či jen rozvod od stolu a lože (výklad těchto pojmů viz níže).

Majetkové poměry mezi manžely pak, jak výše zmíněno, upravovala část OZO o právech věcných, na jiných jeho místech bylo upraveno právo dědické a majetkových záležitostí manželů se dotýkala i některá další ustanovení OZO. Malá ukázka obsahu svatební smlouvy, pokud tato upravovala vzájemné vztahy při vzniku manželství, je uvedena na této straně výše.

2.3 Zrušení manželského společenství

2.3.1 Zrušení zdánlivé

Zdánlivé proto, že vlastně šlo o „nemanželství“, tedy dnešní terminologií o manželství, neplatné od počátku. Vesměs se jednalo o případy, kdy uzavření platné manželské smlouvy bránilo zákonné překážky. Z procesního hlediska však toto právo svědčilo jen tomu z manželů, který na neplatnosti manželství neměl žádnou vinu a i ten toto právo ztratil, pokud po zjištění této překážky v manželství setrval. Autorovi se nepodařilo zjistit, po jak dlouhé době toto právo zanikalo a nenalezl např. judikát tehdejších soudů.

Vždy tak platila zákonná domněnka platnosti manželství, sice vyvratitelná, ale jen velmi obtížně. Musela být nepochybně prokázána, přičemž souhlasné doznání (dnes zřejmě prohlášení) manželů nemělo důkazní moci a soudce nesměl ani připustit složení přísahy o této věci.

2.3.2 Zrušení skutečné

Rozvod od stolu a lože mohl být učiněn v dohodě manželů či bez ní a také jako dočasný, umožňující bez velkých formalit opětovné spojení. Rozvod trvalý byl označován jako rozluka, přičemž k úplné rozluce mohlo u katolíků dojít pouze smrtí.

Rozvod od stolu a lože v dohodě manželů musel soud povolit, jestliže byli dohodnuti o svých majetkových a vyživovacích poměrech. Pokud rozváděné manželství nebylo bezdětné, musel soud dbát také o zajištění péče o ně dle poměrně přísných zákonných kritérií. Nutno poznamenat, že s nástupem socialismu právní úprava dobrovolného rozvodu na dlouhá desetiletí zmizela z československého a českého právního řádu, aby se do něho vrátila až novelou zákona o rodině, přijatou v roce 1998, pochopitelně abstrahujeme-li od jistých odlišností této právní úpravy od tehdejší (zejména jeho trvalosti na rozdíl od tehdejší jeho možné dočasnosti).

Nedobrovolný či bez dohody manželů zamýšlený rozvod manželství se řešil podáním

návrhu soudu a navrhuje strana musela pro to mít důvody, na jejichž základě soud mohl, ale nemusel rozvod povolit. Důležité důvody pro uznání rozvodu manželství spočívaly zejména v cizoložství druhého manžela nebo spáchání zločinu, dále pak ve zlomyslném opuštění o rozvod žalujícího manžela, vedení nepořádného života ohrožujícího dobré mravy či jmění žalujícího manžela, úklady o život či zdraví druhého manžela a zlé nakládání, citelné či opětovné ubližování a trvalé tělesné vady, spojené s nebezpečím nákazy. Výčet těchto důvodů s ohledem na znění zákoníku byl nepochybně taxativní a nemohl být rozšiřován, avšak jejich naplnění bylo v konkrétním případě nepochybně otázkou obsáhlého dokazování a názoru soudce.

V OZO byl položen základ k dodnes aplikovaným principům rozhodování soudů o výchově a výživě nezletilých dětí po rozvodu či rozluce manželství pro případy, kdy nedošlo k dohodě o těchto věcech. Soud přihlížel ke zvláštním okolnostem případu (chápej jako konkrétním), k zájmům dětí, k povoláním, osobnostem a vlastnostem manželů a důvodům rozvodu či rozluky. Náklady výchovy byl povinen nést otec a bez ohledu na to, komu byly děti do další výchovy svěřeny, zakládal právo druhého rodiče na styk s dětmi, jehož pravidla byl soud oprávněn stanovit.

Od stolu a lože rozvedení manželé se mohli, jak výše zmíněno, opětovně spojit, což stačilo pouze oznámit soudu. Jak dobrovolnému, tak nedobrovolnému rozvodu manželství povinně předcházely třikrát konané tzv. přátelské domluvy faráře, jakési svého druhu farářem konané smířčí řízení, v němž o rozvod od stolu a lože usilujícím manželům připomínal při sňatku navzájem daný slib a vedl je k zachování manželství. Pokud byly domluvy bezvýsledné či se dotyčná osoba odmítala k faráři dostavit, vystavil o tom vysvědčení, které se předkládalo soudu s návrhem na rozvod.

2.3.3 Ke zrušení manželství všeobecně

Pojem rozvod manželství neměl v tehdejší právní úpravě totožný obsah jako v současnosti. Výše uvedená právní úprava rozvodu od stolu a lože jako případně i dočasně řešení s možností spojení rozvedených manželů bez nového sňatku (s pouhým oznámením soudu) usilovala o zachování manželství tak řečeno za každou

cenu. Byla koncipována tak, že pojmu rozvodu v dnešním pojetí odpovídal pojem rozluka. Ta však nebyla přípustná u katolíků, jichž byla v tehdejší době ve státě výrazná většina; k rozluce u katolíků mohlo dojít pouze smrtí v duchu obecně známého „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“.

Změnu tohoto stavu přinesla až vícekrát zmíněná manželská novela z roku 1919, která kromě zavedení občanského sňatku v Čechách a na Moravě zavedla také rovná pravidla pro rozvod, resp. rozluku manželství, jako možného trvalého řešení manželského rozvratu pro všechny fyzické osoby, a to bez ohledu na jejich náboženské vyznání. K církevním ohláškám zamýšleného uzavření manželství také nově přibýly občanské vyhlášky, činěné okresními úřady politickými (obdobu dnes již zrušených okresních úřadů), prohlášení o svolení k manželství bylo možno učinit kromě u faráře také před přednostou okresního úřadu a manželská novela zavedla možnost žaloby na rozluku manželství z důvodů uvedených v předchozím odstavci o nedobrovolném či bez dohody žalovaném rozvodu manželství, když některé ještě zpřesnila a doplnila.

Spolu se zavedením občanského sňatku a jeho zrovnoprávněním se sňatkem církevním se zavedla možnost, aby se snoubenci po občanském oddání navíc ještě podrobili církevním obřadům, nutno dodat, že již bez jakýchkoliv právních důsledků. Způsob právě uvedený byl pak hojně využíván věřícími osobami i v dobách socialismu, kdy občanský sňatek byl výlučným a jedině možným. Pokud by farář snoubence oddal, aniž tomu předcházela sňatek občanský, dopustil by se spáchání trestného činu; uvolnění přinesly až právní úpravy přijaté po roce 1989, kdy došlo víceméně k obnovení způsobů uzavření manželství platných v období 1. republiky.

3. O PRÁVECH MEZI RODIČI A DĚTMI

Narozením dětí z manželství docházelo k založení práv a povinností mezi rodiči a dětmi, které označuje OZO jako **nový právní poměr**, aniž by jej blíže charakterizoval. Činí tak teprve v řadě následujících ustanovení, v nichž určuje povinnosti rodičů k dětem, a to jak povinnosti rodičů společné, tak samostatně povinnosti otce a povinnosti matky. Některá zvláštní práva otce,

plynoucí mj. i z jeho postavení v manželství, označuje pojmem **moc otcovská**.

OZO důsledně trvá na diskriminačním kritériu odlišení práv dětí podle toho, zda šlo o děti manželské či o děti nemanželské; obě tyto skupiny definuje a určuje s notnou dávkou nerovnosti práva a povinnosti dětí manželských i těch druhých. Vznikl tak stav, kdy zákon potlačoval osobní práva jednotlivců, paradoxně ve prospěch upevňování postavení rodiny jako takové.

3.1 Právní postavení dětí manželských

Zákonná domněnka manželského zrození svědčila dětem narozeným po uplynutí 180. dne od uzavření manželství a před uplynutím 300. dne po smrti muže nebo úplného zrušení manželského svazku. Pro dítě porozené toutéž manželkou mimo právě uvedené období svědčila právní domněnka nemanželského zrození, byla však vyvratitelná znaleckými posudky, které hodnověrně prokázaly řádnost dřívějšího či pozdějšího zrození.

Společnou povinností rodičů manželských dětí bylo pečovat o jejich život a zdraví, slušnou výživu (zde zvýrazněna povinnost otce) a dbát o jejich tělesný a duševní vývoj (zdůrazněna povinnost matky). Základ budoucího blahobytu dětí měl být položen výukou náboženství a dalších užitečných znalostí.

3.1.1 Moc otcovská nad manželskými dětmi

Zvláštní práva otce jako hlavy rodiny se označovala jako moc otcovská a spočívala v oprávnění otce vychovávat dítě pro určité budoucí povolání, spravovat jmění dítětem nabyté, jehož výnosy byl oprávněn užít na jeho výchovu, a schvalovat závazky dítěte (dítě bylo oprávněno dle tehdejší právní úpravy zavazovat se k provádění různých služeb (dětská práce v oněch dobách samozřejmě zakázána nebyla).

Manželskému dítěti bylo na druhé straně po dosažení věku dospělosti (14 let věku, nezaměňovat se zletilostí, dosahovanou mnohem později) přiznáno právo podat otcí žádost o výkon povolání jiného, než ke kterému je vedl, a v případě její marnosti se obrátit na soud, jenž autoritativně ve věci rozhodl. Obdobně nezletilci staršímu 18 let mohl být se schválením poručenského úřadu ponecháván k volnému užití výnos z jeho majetku (úprava poručenství, tehdy mnohem častějšího než dnes, je upravena na jiném místě

OZO), který jinak byl otec oprávněn užívat na jeho výchovu.

Na tomto místě se sluší výše uvedeným oprávněním nezletilců podat určité vysvětlení právní úpravy způsobilosti k právním úkonům současné a tehdejší.

V současné době se plné způsobilosti k právním úkonům nabývá zletilostí, tedy dosažením věku 18 let (před jejím dosažením uzavřením manželství v období 16–18 let věku s předchozím přivolením soudu), přičemž nezletilí jsou způsobilí jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti, odpovídající věku nezletilého. Způsobilost či naopak nezpůsobilost ke konkrétnímu právnímu úkonu je tak věcí konkrétního posouzení (dítě ve věku např. 8 let je jistě způsobilé uzavřít v obchodě kupní smlouvu, jejímž předmětem je školní svačina, a nebude způsobilé uzavřít kupní smlouvu, jejímž předmětem bude osobní automobil, a to i kdyby mělo vlastní finanční prostředky na jeho nákup).

OZO byl v této věci kazuističtější (a tím pádem také konkrétnější). Jiné fyzické osoby než zletilé rozděloval do tří skupin. Děti byly tyto osoby do svých 7 let věku, nedospělci do dosažení 14 let a nezletilci do 24, resp. 21 let věku (viz kap. 1.3.1). Dnešní způsobilost k právním úkonům definoval OZO pojmem „Práva připjatá k věku“ a v řadě dalších ustanovení z tohoto rozdělení fyzických osob vycházel. O právech připjatých k nedostatečnému užívání věku viz poznámku o „zuřivých, šílených a blbých“ v kap. 1.3.1.

Povinností otcovou tak v rámci výkonu jeho moci bylo své nezletilé děti ve všech věcech zastupovat. Otcovská moc zanikala nejen dosažením zletilosti dítěte, ale také z jiných důvodů; samozřejmě smrtí otce v této části OZO výslovně neuvedenou, z těch dalších jmenujme alespoň ztrátu rozumu (viz předchozí odstavec o blbých, zuřivých a šílených), dále prohlášením otce za marnotratníka, odsouzením k trestu vězení na dobu delší jednoho roku, ale také delší než jeden rok trvající jeho nepřítomnost v domácnosti, aniž by o sobě podal zprávu či pokud se svémocně vystěhoval. Zánik otcovské moci je v těchto případech vázán na okamžik, kdy právně relevantním způsobem nastala právní skutečnost zde uvedená.

Zánik otcovské moci mohl být také důsledkem rozhodnutí soudu. Návrh mohly podat

nezletilé děti a další příbuzní v případě, že otcovská moc byla zneužívána, otec žil nečestným a nemravným způsobem, děti byly týrány či byla zanedbávána jejich výchova a výživa. Zvláštní návrh na propuštění z moci otcovské mohl podat nezletilý starší 18 let.

Otcovská moc mohla být na druhé straně k návrhu otce prodloužena nad věk zletilosti rozhodnutím soudu tzv. ze spravedlivých důvodů, jimiž se rozuměla především neschopnost „dítěte ač zletilého“ se živit a opatrovat své záležitosti, „zapletení se do značných dluhů či spáchání takových přečinů“, že je třeba ho i nadále držet pod dohledem otcovým.

3.2 Právní postavení dětí nemanželských

Děti nemanželské podle výslovného znění zákona nepožívaly stejných práv s dětmi manželskými. Nemanželské zrození sice nesmělo být na újmu občanské cti a zaopatření, praxe však byla dle historických pramenů mnohdy jiná.

Nemanželské děti neměly právo na otcovo rodinné jméno (rozuměj příjmení), dostávaly rodné jméno matčino a neměly právo ani na jiné rodinné výsady, příkladmo šlechtictví či erb. Je pozoruhodné, že tato právní úprava zůstala v podstatě nedotčena i v období 1. republiky, kdy došlo po roce 1918 k rozsáhlému zrušení řady zejména šlechtických výsad. Nemanželské děti neměly ani právo dědit po svém otci.

Nemanželské dítě také nespadlo pod otcovskou moc svého zploditele a bylo povinně zastupováno poručníkem, ustanovovaným soudem. Mělo však právo žádat po svých rodičích jejich jmění přiměřenou výživu, výchovu a zaopatření. Povinností otce sice bylo poskytovat dítěti výživu, avšak nebyl-li schopen jí dostát, přecházela tato povinnost na matku dítěte a dále na její rodiče.

Náklady na slehnutí a výživu matce byl otec, mnohdy v textu zákona označovaný jako zploditel, povinen hradit jen za dobu prvních šesti týdnů. Zálohu na výživné matce a dítěti před porodem (zákon zde nepochybně předpokládá, že půjde o osobu nemajetnou) mohl soud stanovit jen v případě, že je budoucí matka „potřebná“ a nežije necudným životem. Důkazní břemeno cudného života jistě bylo v těchto případech těžké unést.

Pokud chtěla matka narozené dítě vychovávat, zákon jí toto právo přiznával; bylo však povinností otce jí dítě odejmout, pokud by

matčinou výchovou bylo ohroženo budoucí blaho dítěte. Diskriminace svobodných matek stejně jako nemanželských dětí je z těchto ustanovení naprosto zřejmá.

Nemanželské dítě mohlo být prohlášeno za manželské zvláštní milostí, do roku 1918 udělovanou tzv. zeměpánem a v období 1. republiky pak československou vládou. Mohlo se tak stát jen na žádost jeho rodičů, přičemž i udělená milost neměla žádné důsledky v poměru k ostatním členům rodiny. Nemanželské zrození tak bylo samo o sobě pro dítě celoživotním „cejchem“ stejně tak jako jeho sejmutí častým námětem brakové literatury či kinematografie.

4. VÝLUČNÉ SPECIFIKUM PATRIARCHÁLNÍ RODINY DLE OZO

4.1 Otcovská moc

Právě ona je tím specifikem. Nemůže existovat rodina bez otcovské moci a jen v rodině, nikde jinde, nemůže být tato otcovská moc vykonávána. Nějaká „neúplná rodina“ v dnešním slova smyslu neexistuje, nemanželským dětem je toto „privilegium“ otcovské moci zákonem odepřeno a být v užití terminologii není OZO zcela důsledný a někdy o otci nemanželských dětí mluví, častěji jej však považuje za pouhého zploditele.

4.2 Poručenství a opatrovnictví

Každému nezletilému dítěti, podléhajícímu dle zákona moci otcovské, musel být ve všech vpředu uvedených případech jejího zániku (včetně smrti manželského otce) ustanoven příslušným soudem poručník. Oznamovací povinnost o potřebě jeho ustanovení měli vůči příslušnému soudu dokonce pod hrozbou přiměřeného trestu příbuzní nezletilého, úřady v místě i farář. Poručníkovi náležela jak péče o poručenice, tak i správa jeho jmění a výkon funkce poručníka byl pod dohledem soudu.

I ve výkonu poručenství byly ženy diskriminovány a k převzetí poručenství (vyjma poručenství vlastního dítěte) potřebovaly manželův souhlas, pokud nebylo manželství rozvedeno, nebyl znám manželův pobyt nebo nebyl prohlášen za choromyslného.

Poručenství nebylo svěčováno duchovním a cizincům, některé další osoby (např. starší šedesátiletí, úředníci, vojáci a další) měly tzv. omluvné důvody. Poručník mohl být určen zá-

větí. Úprava poručenství byla poměrně rozsáhlá a detailně propracovaná.

OZO důsledně odlišoval institut poručenství od institutu opatrovnictví, které bylo poskytováno z jiných důvodů než pro nezletilost, tedy osobám sice zletilým, avšak z nějakého relevantního důvodu neschopným obstarávat své záležitosti, které tehdejší terminologií „upadly v blbost nebo šilenství“, marnotratníků, někdy i hluchoněmých.

Pojem opatrovník byl roven pojmu kurátor, který se v nepoměrně jiných případech bez právního základu užívá v současné době pro specializované sociální pracovníky.

ZÁVĚREM K TEHDEJŠÍ PRÁVNÍ ÚPRAVĚ RODINY

Na výše stručně nastíněných zákonných principech fungovala dnešní terminologií úplná rodina v období Rakouska-Uherska v českých zemích v oblasti osobních práv jejích členů; rodina „malá“, tedy otec, matka a děti, nikoliv rodina „velká“ v tehdejší její skutečné realitě (viz definici jejího pojmu v kap. 1.1), zahrnující prarodiče, všechny jejich potomky a sešvagřené osoby).

Fungování „velké“ rodiny by bylo nezbytně nutno podávat s použitím ustanovení OZO, upravujících práva věcná, zejména právo vlastnické a právo dědické, smlouvy zde jen nastíněné, společenství statků, závěti, dědické smlouvy a o dnes prakticky neznámá ustanovení o dědech a bábách (s výjimkou čtvrté skupiny zákonných dědiců dle § 475a o. z.).

Právní úpravu OZO převzala po zániku Rakouska-Uherska Československá republika a provedené úpravy tohoto skutečně výjimečného kodexu budou předmětem navazujícího druhého článku. Lze předeslat, že tyto úpravy nebyly nikterak převratné, pokud ponecháme stranou ty, plynoucí ze změny státního zřízení a odstraňující různá privilegia na straně jedné a nerovnosti na straně druhé. Sluší se předeslat, že OZO fungoval až do roku 1950, kdy byl zrušen, rozhodně ke škodě věci.

POUŽITÉ ZDROJE

1. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, v českém znění Obecný zákoník občanský ze dne 1. června 1811 č. 946 sb. zák. soud. v publikaci „Obecný zákoník občanský a souvislé zákony“, vydané Právníckým knihkupectvím a nakladatelstvím V. Linhart v Praze v roce 1948.

2. Zákon ze dne 22. května 1919 č. 320 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství (tzv. manželská novela či rozlukový zákon), a to v rozsahu nutném pro charakteristiku právní úpravy jeho přijetí předcházející.
3. Studium kapitol „Rodinné právo v rakouském Všeobecném občanském zákoníku“ a „Vývoj rodinného práva v 19. století“ v publikaci Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy, Renata Veselá a kolektiv, EURO-LEX BOHEMIA 2005, str. 70–75, aniž bylo cokoliv z této publikace zpracovatelem článku citováno či jinak použito.

Karel Attl
judr.attl@seznam.cz

DISKUSNÍ FÓRUM

(vyjádření recenzentů k obsahu výše uvedeného článku)

Autor ve své stati podává podrobnou informaci, spíše popisného charakteru, o právní úpravě manželství. Jde o úpravu danou OZO z roku 1811, již se věnuje poměrně velmi podrobně. Zejména uvádí podmínky vzniku manželství, dále se věnuje obsahu manželství a jeho zániku. Pokud jde o zánik manželství, věnuje autor menší pozornost novele č. 320/1919 Sb. Výklad by vyžadoval přesnější rozlišení separace a rozluky, pokud jde o zákonné důvody. Méně místa věnuje autor výkladu práv a povinností rodičů a dětí, některými otázkami se nezabývá vůbec (např. osvojením). Pokud autor na několika místech hodnotí vývoj rodinného práva v uplynulých šedesáti letech, měl by se podle mého názoru zmínit též o vlivu mezinárodních dokumentů na jeho vývoj, zejména výslovná nerovnost manželů nemohla obstát po ratifikaci Všeobecné deklarace lidských práv (rok 1948), dále je zde ještě řada dalších dokumentů, např. Deklarace práv dětí z roku 1959. Vývoj právní úpravy v posledních dvaceti letech přímo ovlivnila Úmluva o právech dítěte.

Rakouský Obecný zákoník občanský z roku 1811 by v druhé polovině dvacátého století ve své archaické podobě již obstát nemohl. O tom svědčí i podstatné změny rodinného práva v tradičně demokratických státech jako Francie, Německo, Rakousko apod.

Doporučuji autorovi vyjasnit si, zda je přesvědčen o tom, jestli by právní úprava rodinných vztahů z devatenáctého století mohla obstát v druhé polovině století dvacátého. Ostatně

rodinněprávní část návrhu nového občanského zákoníku se k bývalé úpravě vůbec nevrací. Naopak respektuje vývoj ovlivněný dokumenty, jež zaručují lidská práva, judikaturu ústavních soudů (evropských a zejména pak Evropského soudu pro lidská práva). O tom by se měl autor alespoň zmínit.

doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

NĚKOLIK ÚVAH nad článkem JUDr. Karla Attla „K některým otázkám rodiny z právního hlediska (stav v českých zemích na konci Rakouska-Uherska)“

Zcela jednoznačně podporuji názor autora o nutnosti seriózní diskuse na téma tolikrát již opakované krize tradičního modelu rodiny, a to včetně otázky definice pojmu rodina.

Dříve, než stručně vyjádřím svůj názor na samotné téma, dovoluji si pouze připojit několik poznámek k předmluvě textu.

Nejsem si jist, zda můžeme, byť i jen teoreticky, vycházet „ze skutečnosti, že právo obsahuje většinový názor společnosti na danou problematiku...“. Rozhodně to není skutečnost; i pouhý předpoklad, že právo vyjadřuje většinový názor společnosti, by byl velmi smělý. Právo představuje normu, kterou většina společnosti více či méně respektuje pod hrozbou sankce. Míra potřeby sankce je ovlivňována mírou demokratických procesů při přijímání těchto norem. Pro účel textu je však podstatné zdůraznění linie právo – morálka – vládnoucí ideologie. Jak ostatně z komentáře autora samotného vyplývá, je ke studiu textu ABGB nutno přistupovat